

קדמות מנהג אמירת 'סדר העבודה' – ואמירתו 'אליבא דהלכתא'

1. תלמוד בבלי מסכת יומא דף לו עמוד ב

תנו רבנן: כיצד מתודה? עויתי פשעתי וחטאתי, וכן בשעיר המשתלח הוא אומר: "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם", וכן במשה הוא אומר "נשא עון ופשע וחטאה", **דברי רבי מאיר**. **וחכמים אומרים**: עונות - אלו הזדונות, וכן הוא אומר "הפְּרַת תְּכַרְת הנפש היא עונה בה", פשעים - אלו המרדים, וכן הוא אומר "מלך מואב פשע ב"י" ואומר "אז תִּפְשַׁע לְבָנָה בעת ההיא", לכל חטאתם - אלו השגגות, וכן הוא אומר "נפש כי תחטא בשגגה". ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות? אלא **כך היה מתודה: חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך** אני וביתי וכו'. [...]

אמר רבה בר שמואל אמר רב: הלכה כדברי חכמים. - פשיטא, יחיד ורבים הלכה כרבים! - מהו דתימא: מסתבר טעמיה דרבי מאיר, דקמסייע ליה קרא דמשה, קא משמע לן.

ההוא דנחית קמיה דרבה, ועבד כרבי מאיר. אמר ליה: שבקת רבנן ועבדת כרבי מאיר? - אמר ליה: כרבי מאיר סבירא לי, כדכתיב בספר אורייתא דמשה.

רש"י מסכת יומא דף לו עמוד ב

ההוא דנחית - שליח צבור, שמסדר בתפלתו של יום הכפורים סדר עבודותיו של כהן גדול על שם "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד).

2. משנה מסכת יומא פרק ה משנה ג – ד

[תחילה נכנס הכהן הגדול לבית קודש הקודשים עם מחתה של קטורת, ומילא את קודש הקודשים בענן הקטורת. לאחר מכן יצא מבית קודש הקודשים ו--]

נטל את הדם [של הפר] ממי שהיה ממרס בו נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד **והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה** ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף וכך היה מונה: "אחת; אחת ואחת; אחת ושתיים; אחת ושלוש; אחת וארבע; אחת וחמש; אחת ושש; אחת ושבע". **יצא והניחו** [את שארית דם הפר] **על כן הזהב שבהיכל**. הביאו לו את השעיר. שחטו, וקבל במזרק את דמו. נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד. והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה. ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. וכך היה מונה: "אחת; אחת ואחת; אחת ושתיים; וכו'. **יצא והניחו** [את שארית דם השעיר] **על כן השני שהיה בהיכל**.

רבי יהודה אומר: **לא היה שם אלא כן אחד בלבד!** נטל דם הפר והניח דם השעיר.

3. תלמוד בבלי מסכת יומא דף נו עמוד ב

ההוא דנחית קמיה דרבא, אמר: "יצא והניחו על כן שני שבהיכל, נטל דם הפר והניח דם השעיר". אמר ליה: חדא כרבנן וחדא כרבי יהודה!? אימא: הניח דם השעיר ונטל דם הפר.

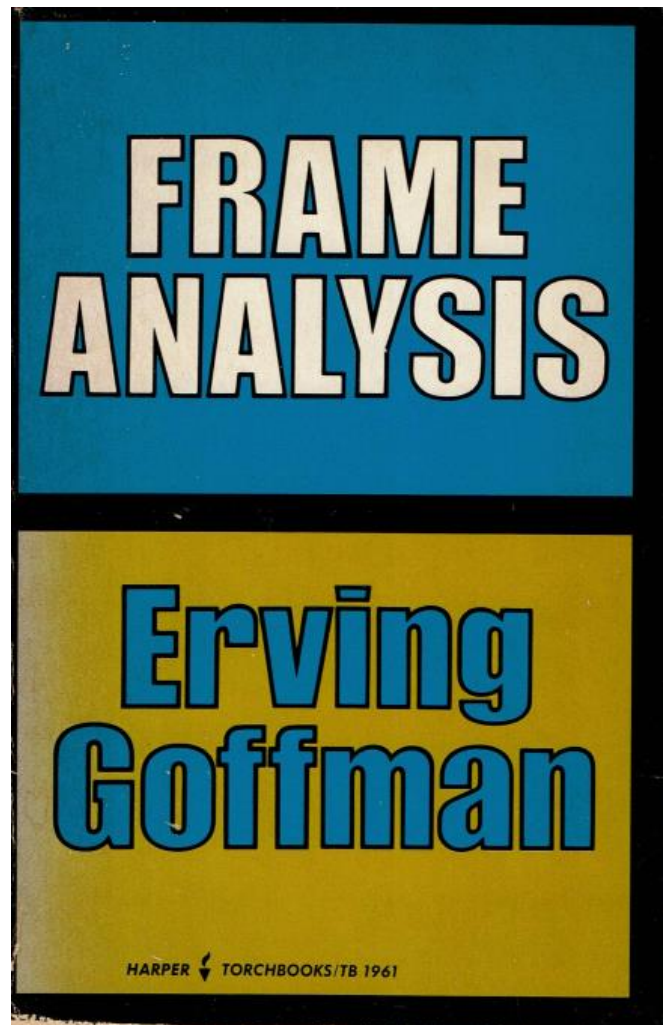
רש"י מסכת יומא דף נו עמוד ב

ההוא - שליח צבור דנחית קמיה דרבא, והיה אומר סדר יום הכפורים בתפלה, כמו שאנו אומרים. חדא כרבנן - דאמרת "כן השני" וחדא כרבי יהודה - דאמרת "נטל" תחילה ואחר כך "הניח"!? אלמא: לא היה כן שני להניחו, לכך הוצרך ליטול תחילה.

נהגו העולם לקרות סדר עבודת כהן גדול ביום הכפורים. ויש פייטנים שסידרו אותה בענין פיוט. ויש כמה מיני סדרים. והסדר הפשוט לקרות בני ספרד הוא סדר "אתה כוננת" שישד יוסי בן יוסי כהן גדול. ויש בו כמה דברים שאינם כהלכה. ואין לתמוה עליו שהרי כתבו התוספות בפרק קמא דיומא [...] "הגדולים מנהגם היה שלא היו מקפידין לכתוב כהלכתא" [...] וראיתי לכתוב ההגהות שצריך להגיה בסדר אתה כוננת למען ירוץ קורא בסדר עבודה אליבא דהלכתא:

השם המופרש

השאיפה לאמירת סדר העבודה באופן התואם במדויק את הנעשה בבית־המקדש נתקלה בהכרח בבעיה בלתי־פתירה מבחינה הלכתית, שהרי חלק מרכזי מעבודת יום הכיפורים בבית־המקדש היה וידוי החטאים. הכוהן הגדול הוא שערך וידוי זה לפני שחיטת הפר אשר לו ולפני שליחת השעיר לעזאזל. בעת טקס הווידוי הזכיר הכוהן את השם המפורש שלוש פעמים, והטקס כולו חזר שלוש פעמים במשך היום. מן המפורסמות, שאסור לאדם מישראל להגות את השם המפורש. ממילא, נמנע מן האומרים את סדר העבודה לחזור באופן מדויק על מה שנעשה בטקס הווידוי במקדש,

א וּלְנַעֲמִי מִידַע (מוֹדַע) לְאִשָּׁה אִישׁ גְּבוֹר חַיִּל מִמְּשַׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ
 בַּעַז: ב וּתֹאמֶר רֹת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל-נַעֲמִי אֶלְכֶּה-נָּא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בְּשַׂבָּלִים אַחֲרַי
 אֲשֶׁר אֶמְצָא-חֵן בְּעֵינָיו וּתֹאמֶר לָהּ לְכִי בְּתִי: ג וּתְלַךְ וּתְבוֹא וּתִלְקָט בַּשָּׂדֶה אַחֲרַי
 הַקְּצָרִים וַיִּקֶּר מִקֶּרֶה חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה לְבַעַז אֲשֶׁר מִמְּשַׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ: ד וְהָנָה-בְּעַז בָּא
 מִבֵּית לָחֶם וַיֹּאמֶר לְקוֹצְרִים **יְהוָה** עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרְכֶךָ **יְהוָה**:

6. עמוד הפתיחה של דף הפייסבוק של תנועת 'בני עקיבא'

והוא היה והוא הוה והוא יהיה בתפארה [מתוך 'אדון עולם']

מפתח	אופן כתיבה שלנו	אופן הגייה	מצב
2	השם, ה', ד'	השם	שיח יום-יומי
1	י*ה*ו*ה	א*ד*נ*י	תפילה, קריאה בתורה
0	?	אמירת י*ה*ו*ה במפורש	אזכור המקור הנעלה על ידי הכהן הגדול במקדש

וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר / אָנָּה הַשֵּׁם / חֲטָאתִי עֲוִיתִי פִּשְׁעֵתִי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי.
 אָנָּה בַּשֵּׁם / כִּפָּר נָא לְחַטָּאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים
 שְׁחַטָּאתִי וְשַׁעֲוִיתִי וְשִׁפְשַׁעֲתִי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי.
 כִּפְתּוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֲבֹדָה מִפִּי כְבוֹדָה.
 כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ:

7. טור (הרב יעקב בר אשר, ספרד, 1269 – 1343) אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרכא

כתב רב סעדיה¹ שראוי לומר "לפני השם" תטהרו" כמו שאומר "אנא השם". וכתב הרי"ף גיאת²: ואם אמר לפני ה' [=אדני'] אין בכך כלום; דקרא הוא דקרינן. ואין אנו הוגים השם באותיותיו.

8. 'בית חדש' (הרב יואל סירקיס, לובלין 1561 – 1640 קרקוב) על טור אורח חיים סימן תרכא

לפי עניות דעתי נראה דעיקר מחלוקת גאונים אלו היא בזה: דדעת רב סעדיה היא דהטעם שאנו קורין "אנא השם" ולא "אנא אדני" הוא, דמאחר שאין זה אלא דרך סיפור – שאינו מזכיר השם דרך בקשה או דרך שבח והודאה – אם כן יש בכאן [אם היינו אומרים 'אדני'] משום מוציא שם שמים לבטלה. ולפיכך סבירא ליה [=הוא סובר] דהוא הדין נמי [=גם] ב"לפני יי". ודעת הרי"ף גיאות דיש לחלק: דדוקא אם היה קורא השם בכינויו "אנא אדני" היה עובר משום מוציא שם שמים לבטלה, מאחר שלא הזכיר השם דרך בקשה – שאינו כי אם סיפור מה שעבר בזמן שהיה כהן גדול. אבל "לפני יי" [=אם מבטא כאן 'לפני אדני'] אף על פי שהוא דרך סיפור, מכל מקום מקרא הוא דקרינן, ואין בכאן משום מוציא שם שמים לבטלה אפילו קורא המקרא אלף פעמים ביום!

9. 'פרישה' (הרב יהושע פלק כ"ץ, פולין 1555 – 1614) על אורח חיים סימן תרכא

נראה לענ"ד דהכי פירושו: דרב סעדיה סבירא ליה [=הוא סובר] שראוי לומר "לפני השם" תטהרו" כמו שאומר "אנא השם". ורצונו לומר: שכיון שידוי זה אין אנו מתודים אלא אומרים איך היה הכהן גדול מתודה, אינו מן הראוי להזכיר השם אפילו בלשון אדנות בפירוש, אלא ברמז – לומר 'השם' או 'בשם'. וכן צריך לומר בפסוק ד"לפני יי תטהרו", מהאי טעמא [=מטעם זה]. ודעת הרי"ף גיאות דיכול להזכיר השם בלשון אדנות, כיון דקרא הוא דקרינן, כדאמרינן בעלמא 'הרי הוא [כקורא] בתורה'.

הב"ח ו'הפרישה' מפרשים כי הרב סעדיה והרב גיאת מסכימים כי:

- א. שם אדנות – אופן הגייתנו את שם הוי"ה בדרך של בקשה, או שבח והודאה.
- ב. 'השם' – אופן אזכור ה' בדרך של סיפור או אזכור בעלמא, כשמבקשים להימנע מהוצאת שם שמים לבטלה.
- ג. סדר העבודה הנאמר ביום כיפור אינו תפילה שלנו, אלא מסירת מידע סיפורי על-אודות מה שהתרחש בעבר בבית-המקדש. לפיכך האזכור של שם האל בסדר העבודה חייב להיות במדרגה פחותה מהצורה הנקוטה בפנייה של ממש.

¹ רבינו סעדיה גאון (מצרים 882 – 942 בגדאד).
² רבי יצחק'ן גיאת (ספרד 1038 – 1089).

אבל ההסבר של ה"ח והפרישה אינו ההסבר היחידי למחלוקת הרב סעדיה והרב נ' גיאת:

10. שו"ת הריב"ש (הרב יצחק בר ששת, ברצלונה 1326 – 1408 אלג'יר) סימן ר"ט

[הסבר מחלוקת הרב סעדיה ורי"ץ גיאת]

כהן גדול ביום הכפורים, כמו שהיה אומר "אנא השם" בשם המפורש כן היה אומר "לפני ה' בשם המפורש וכן 'לה' חטאת" בשם המפורש. וכמו שכתב **רב האי גאון** ז"ל. [...] **ולזה יאמר אדם "אנא השם", אתם ברמז, ולא יזכיר שם בן ארבע אותיות בכנויו** [=הרגיל = אדנ*] **כלל, להורות שבשם המפורש היה אומר כן.** ולפי שגם ב"לפני ה' תטהרו", היה מזכיר שם המפורש, לזה דקדקו אלה לומר "לפני השם תטהרו". וכן דעת רב סעדיה ז"ל.

ומה שאנו אומרים "ככתוב בתורת משה עבדך" -- כל זה הוא מדברי הכהן גדול בודיו. **אבל בסדר היום** [=קריאת התורה בציבור ביום הכיפורים] **כשאנו קורין בתורה** "לה' חטאת", או "לפני ה' תטהרו", **אין לשנות. לפי שאין אנו מסדרין אז דברי הכהן גדול**, רק שאנו קורין בתורה. זאת היא כונת המדקדקים ההם.

אבל הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל כתב שאם אמר [בסדר העבודה] "לפני ה' תטהרו", אין בכך כלום, דקרא הוא דקרי. ואף על גב דמאן דאמר "לפני השם" [עשה זאת] זכר למאי דקאמר כהן גדול הוא, ולמימרא דשם המפורש הוא, דהוה אמר הכא במקום "ה" דאיכא בקרא – אפילו הכי, אם אמר "לפני ה' [=אדנ*] תטהרו" אורחא דקרא נקיט. כך כתב הרב הנזכר.

וכן היה המנהג לומר "לפני ה' תטהרו". וכך שמעתי לרב ר' פרץ הכהן והר"ן זצ"ל, שהיו עוברים לפני התיבה ביום הכפורים והיו אומרים "לפני ה' תטהרו". שכיון שאנו מזכירים הפסוק כאשר כתוב בתורה, אין לשנותו. **אבל ב"אנא השם" – שהם דברי כהן גדול לבד ולא מקרא שכתוב בתורה – בזה, אם היינו אומרים "אנא ה' [=אדנ*]" היה נראה שהכהן היה אומר בכנויו כמו שאנו אומרים, ולזה אומרים אנא השם.** יגדל שלומך, כנפשך ונפש נאמן אהבתך, יצחק ב"ר ששת זלה"ה.

11. יוצא, שהרב סעדיה והרב יצחק נ' גיאת מסכימים כי –

א. שם אדנות – דרך הגייה בכינוי של מה שנכתב כשם הוי"ה.

ב. 'השם' – דרך הגייה בכינוי של מה שנהגה כשם הוי"ה מפורש.

ג. נוסח תפילתנו ביום הכיפורים בכוונתו, בין השאר, לשקף את הרעיון שהכוהן הגדול היה משתמש בשם המפורש. לפיכך, בכל אימת שהוא השתמש בשם המפורש, חייב להופיע אצלנו הביטוי 'השם' ולא שם אדנות.

המחלוקת ביניהם היא: האם גם כאשר בתפילת סדר העבודה מופיע פסוק מהתורה שבו כלול שם ה', יש לבטא "השם" [שהרי הכהן הגדול היה אומר את השם המפורש]? או יש לבטא אדנ*? כמו שאנו עושים תמיד בשעה שאנו מקריאים פסוק? רבנו סעדיה גאון אומר שגם במקרים אלו יש לבטא "השם", ואילו הרב יצחק נ' גיאת אומר שאפשר לבטא "אדנ*".

עתה נראה, שמעל ומעבר לתפיסה שלפיה חשוב לנו לתת ביטוי לעובדה שהכהן הגדול הביע את השם המפורש, **קיימת תפיסה שלפיה חשוב לנו לדעת, מה היה השם המפורש שאותו ביטא הכהן:**

12. דברי הרב האי גאון [מובאים על ידי הרב יצחק נ' גיאת בחיבורו ההלכתי 'מאה שערים', הלכות יום הכיפורים]

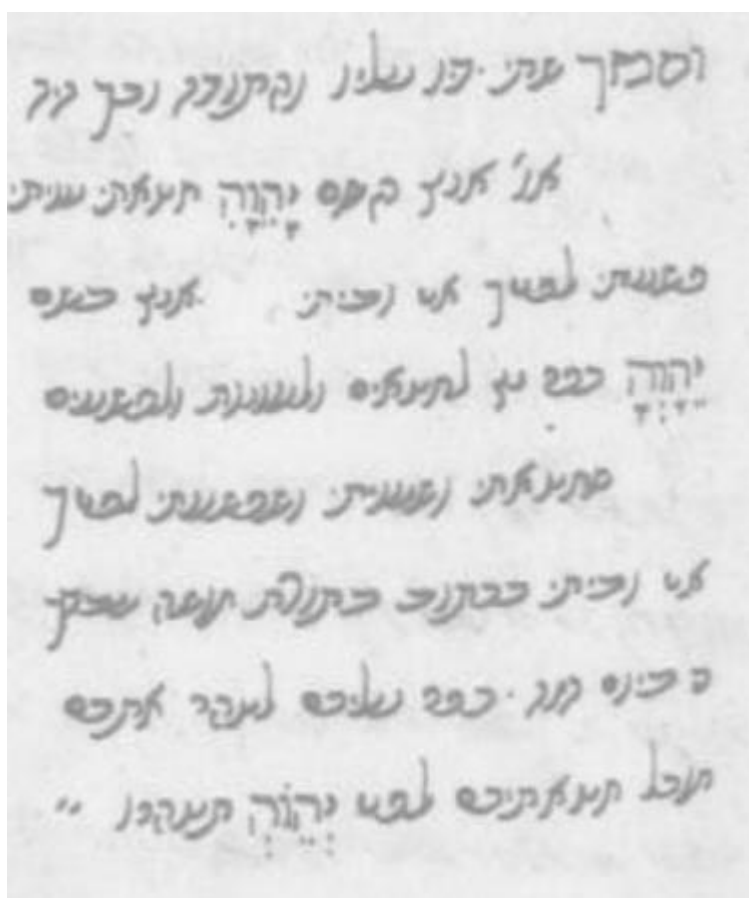
ויורד שליח צבור ואומר [...] סדר עבודת היום – ודוין שהיה מתודה כהן גדול ביוה"כ. ואומר תחלה "אנא השם עויתי פשעתי וחטאתי לפניך אני וביתי". **ואמר רבינו האי: לאו בלשון הזה היה אומר כהן גדול אלא אומר "אנא השם" -- שם המפורש שהוא בן ארבעים ושתים אותיות ועדיין מצוי הוא בישיבה בקבלה וידוע לחכמים.** והיה אומר עשר פעמים: בג' ודוין ג' פעמים, וכשיתן קלפי על ב' השעירים אומר "לה' חטאת" ואומר במקום "לה' " – שם המפורש [...] ובמקום "לפני ה' תטהרו" -- במקום "השם" אומר שם המפורש.

13. פסקי הרא"ש [הרב אשר בן יחיאל, אשכנז 1250 – ספרד 1327] מסכת יומא פרק ח סימן יט ביקורת הרא"ש על הזיהוי של רב האי ל' שם המפורש' שהגה הכהן הגדול:

ורב האי אמר: לא בלשון הזה היה אומר כהן גדול "אנא השם" אלא שם בן שנים וארבעים אותיות ועדיין מצוי בישיבה בקבלה וידוע לחכמים.

ואין נראה לי דברי רב האי בזה. [...] אלא, כמו שנכתב בפסוק הוא מזכירו, אלא שמזכירו ככתבו. והוא נקרא שם המפורש. והוא מקור לכל השמות, כי כולן נאצלין ממנו. ועליו נאמר (סנהדרין צ א) "ההוגה את השם באותיותיו נעקר מן העולם" – דאין להזכירו בגבולין.

14. מתוך: סדר העבודה כתב יד, מרוקו, מאה 18

כותר

פרוש סדר עבודה פרוש סדר עבודה.

מספר מדף עכשווי

ספריית בית המדרש ללימודי יהדות, ניו יורק, ניו יורק, ארצות הברית Ms. 4196

תאריך

מאה י"ח

גם מתוך כתב יד זה ניכר, שיש חשיבות לכך שאנחנו נדע, מה היה השם המפורש שאותו הגה הכהן הגדול, ומתוך כך נוכל לכוון את דעתנו לשם זה.

15. ספר ראבי"ה [אליעזר בן יואל הלוי, אשכנז, 1140 – 1225], מהדורת דבליצקי, סימן תקכ"ח

על כל אזכרה היו מברכים וכורעים לכבוד השם ... **וכן אנו עושין לזכרון ודוגמא.**

16. מתוך דברי הרב האי גאון [המשך לאמור בסעיף #12 לעיל]:

ונהגו שלוחי צבור לאומרן בקול רם והציבור עומדין ושומעין, **כדרך שהיה אומרן כהן גדול** וכל ישראל שומעין וכורעין ומשתחוין ונופלין על פניהן **כשהיו שומעין שם המפורש יוצא מפי כהן גדול.**